

Michał Jasiński¹, Anna Górska²

¹ Szkoła Główna Handlowa w Warszawie

² Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Turystyka, eksport towarowy, pomoc rozwojowa i przekazy jako narzędzia przełamania stagnacji społeczno-gospodarczej w państwach Globalnego Południa o niekorzystnym położeniu geograficznym oraz najsłabiej rozwiniętych

Tourism, Merchandise Exports, Development Aid and Remittances as a Tool of Socio-economic Development in Small Island Developing States, Landlocked Developing Countries and Least Developed Countries

Synopsis. Przedmiotem artykułu jest identyfikacja i ocena zależności pomiędzy wpływami z turystyki, eksportu towarowego, pomocy rozwojowej i przekazów w 83 państwach Globalnego Południa. Państwa te zostały pogrupowane ze względu na cechy geograficzne, które w znacznym stopniu hamują rozwój społeczno-gospodarczy na: małe rozwijające się państwa wyspiarskie, państwa bez dostępu do morza (śródlądowe). Państwa te określono na potrzeby artykułu państwami o niekorzystnym położeniu geograficznym. Dodatkowo wyróżniono grupę państw najsłabiej rozwiniętych. Zależność pomiędzy czterema zmiennymi stanowiła punkt wyjścia do zbadania i oceny związku pomiędzy nimi a obecnym poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego w analizowanych państwach Południa. W badaniu zastosowano charakterystyki dla czterech zmiennych w poszczególnych grupach państw, takie jak: średnia, mediana, odchylenie standardowe, współczynnik zmienności, skośność, minimum oraz maksimum. Do identyfikacji zależności pomiędzy zmiennymi wykorzystany został współczynnik korelacji r -Spearmana. Badanie wskazało, że we wszystkich analizowanych państwach, na podstawie uzyskanych wyników, można było zauważyć silny dodatni związek pomiędzy turystyką a eksportem towarowym. W tych państwach, które szczególnie intensywnie rozwijały specjalizację turystyczną (eksport produktu turystycznego) przekładało się to na przełamanie stagnacji gospodarczej i przyspieszenie procesów rozwojowych.

Słowa kluczowe: turystyka, eksport towarowy, pomoc rozwojowa, przekazy, Globalne Południe

Abstract. The subject of the article is the identification and assessment of the relationship between tourism, commodity exports, development aid and remittances in the 83 countries of the Global South. These countries have been grouped due to geographical features that significantly inhibit socio-economic development: 1) small islanders developing, and 2) countries without access to the sea (inland). These countries have been identified for the purposes of the article as countries with a geographical disadvantage. In addition, a group of the least developed countries was distinguished. The relationship between the four variables was the starting point, then the relation between these variables and the current level of socio-economic development in the analyzed countries of the South was examined and assessed. The study used characteristics for four variables in particular groups of countries, such as: mean, median, standard deviation, coefficient of variation, skewness, minimum and maximum. The correlation coefficient r -Spearman was used to identify relationships between

¹ dr, Katedra Unii Europejskiej im. Jeana Monneta, Kolegium Ekonomiczno-Społeczne, ul. Wiśniowa 41, 02-520 Warszawa, e-mail: michal.jasinski@sggw.waw.pl; <https://orcid.org/0000-0002-0546-5048>

² dr, Wydział Nauk Ekonomicznych, ul. Nowoursynowska 166, 02-787 Warszawa, e-mail: anna_gorska@sggw.pl; <https://orcid.org/0000-0003-0763-0550>

variables. The survey indicated that in all the analyzed countries, on the basis of the results obtained, a strong positive correlation could be noticed between tourism and commodity exports. In those countries that developed tourism specialization intensively (export of tourist product), this translated into breaking economic stagnation and accelerating development processes.

Key words: tourism, merchandise export, aid development, remittances, Global South

JEL Classification: F24, F35, F63, L83, O15

Wprowadzenie

Państwa o niekorzystnym położeniu geograficznym zostały wyróżnione spośród państw rozwijających się (Globalnego Południa) ze względu na negatywne skutki oddziaływania geograficznych barier rozwojowych. Spośród tej grupy państw wydzielono dwie podgrupy: małe rozwijające się państwa wyspiarskie (*Small Island Developing States – SIDS*) oraz rozwijające się państwa śródlądowe (bez dostępu do morza) (*Landlocked Developing Countries – LLDC*) (Dudziński, 1986, 1992; Jasiński, 2017c; UNCTAD, 1973, 2010).

Geograficzne bariery rozwojowe w obu podgrupach determinują (hamują) rozwój społeczno-gospodarczy w odmienny sposób. Małe gospodarki wyspiarskie cechuje specyficzna „kruchość”, czy też „wrażliwość” (*vulnerability*) wynikająca z małych rozmiarów, ograniczonych zasobów naturalnych, izolacji oraz klęsk żywiołowych. Determinuje to m.in. wąską specjalizację i marginalne znaczenie SIDS w handlu międzynarodowym. Państwa te nie są w stanie wykorzystać efektu skali, uzależnione są od importu, charakteryzują się niskim stopniem wykorzystania zasobów pracy, kulturową dominacją Północy, wysokimi kosztami transportu, infrastruktury i administracji oraz wysoką podatnością na działalność przestępczą (m.in. pranie brudnych pieniędzy, narkotyki i korupcję) (Dudziński, 1992, Encontre, 2004; Hein, 2004; Jasiński, 2017b, 2017c; UNCTAD, 2010).

Podstawową konsekwencją braku dostępu do morza jest konieczność korzystania przez rozwijające się państwa śródlądowe z usług tranzytowych. Powoduje to nie tylko „uzależnienie” ekonomiczne, ale również polityczne od sąsiedzkich państw świadczących usługi tranzytowe. Wysokie koszty transportu powodują, że realne wpływy z eksportu w LLDC są niższe od dochodów uzyskiwanych z eksportu (podobnych) towarów przez państwa o korzystniejszym położeniu transportowym. Zjawisko to oddziałuje negatywnie na całą gospodarkę, szczególnie, że większość z nich cechuje „monokultura rolno-surowcowa” (Dudziński, 1992; Faye, McArthur, Sachs, Snow, 2004, Jasiński, 2017c; UNCTAD, 2010).

Część z państw o niekorzystnym położeniu geograficznym posiada również cechy państw najslabiej rozwiniętych (*Least Developed Countries – LDC*). Do tej ostatniej kategorii zaliczane są jednostki geopolityczne, w których występują z reguły wszystkie (negatywne) cechy gospodarek państw Południa (por. Czaplicka, 2007; Piasecki, 2003; 2007) i zachodzą tam wszystkie (lub prawie wszystkie) mechanizmy „głębokich źródeł niedorozwoju”³. W wyniku tego LDC potrzebują szczególnej uwagi (wsparcia) ze strony

³ Koncepcje z zakresu ekonomii rozwoju wyjaśniające mechanizmy „głębokiego źródła rozwoju (niedorozwoju)”, odpowiadające za sukcesy i porażki procesów rozwoju społeczno-ekonomicznego można podzielić na trzy główne nurty. Pierwszy zwraca uwagę na czynnik geograficzny. Ma on w pełni wymiar egzogeniczny. Do głównych

organizacji międzynarodowych. Są państwami najbardziej zacofanymi – najsilniej potrzebującymi pomocy zagranicznej (Dudziński, 1986, 1992; UNCTAD, 2010, 2018).

Od wielu lat w literaturze przedmiotu toczą się debaty dot. próby odpowiedzi, która ze specjalizacji jest najbardziej skuteczna w przełamywaniu zacofania społeczno-gospodarczego w państwach Globalnego Południa. Czy jest nią specjalizacja turystyczna (eksport produktu turystycznego), towarowa, czy też znacząco na pobudzenie rozwoju wpływa pomoc rozwojowa oraz przekazy (od emigrantów)?

Pytanie to stało się dla autorów pretekstem do zbadania i oceny związku pomiędzy wymienionymi specjalizacjami a obecnym poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego w grupie małych wyspiarskich, śródlądowych, jak i najsłabiej rozwiniętych państw Południa. W konsekwencji próbą odpowiedzi na pytanie: w jakiej grupie państw dana specjalizacja proeksportowa (turystyka, handel) czy pomoc z zewnątrz (pomoc rozwojowa, przekazy) zdeterminowały w dużym stopniu obecny poziom rozwoju społeczno-ekonomicznego.

Dane i metody

Zgodnie z najnowszą klasyfikacją (UNCTAD, 2018) na potrzeby analizy przyjęto 83 państwa. 28 z nich posiada cechy SIDS, w tym 7 jest klasyfikowanych jako najsłabiej rozwinięte; 32 o cechach LLDC, z czego 17 najsłabiej rozwiniętych państw bez dostępu do morza) oraz (łącznie) 47 państw najsłabiej rozwiniętych.⁴ Dane wielkości (łączych) wpływów z turystyki, eksportu towarowego, pomocy rozwojowej i przekazów (w USD) pochodzą z baz Banku Światowego (Bank Światowy, 2018) i dotyczą 2016 r.⁵ Ze względu

---

elementów wchodzących w jego skład należy zaliczyć m.in.: klimat, zasoby naturalne oraz położenie geograficzne (bliskość rynków zbytu, izolacja terytorialna, itp.). Zgodnie z perspektywą „szkoły geograficznej” czynnik ten może mieć rozstrzygające znaczenie dla szans rozwojowych danego kraju. Drugi nurt wyróżnia podejście instytucjonalne. W tym przypadku źródła porażek leżą w obszarze złych, toksycznych instytucji, nieefektywnych reguł gry ekonomicznej, które hamują (blokują) planowany postęp. Problem stanowiąc mogą źle zabezpieczone prawa własności, wysokie ryzyko w obrocie towarowym, problemy korupcji czy brak (wielu) instytucji redukujących koszt transakcyjne. Zwolennicy podejścia „instytucjonalnego” postrzegają niedorozwój, raczej jako czynnik o wewnętrznym charakterze. Zgodnie z tą perspektywą nie należy ich szukać poza daną gospodarką. Trzeci z nurtów postrzega jako warunek (szybkiego) rozwoju integrację z gospodarką światową. Wiąże się to z rozwojem handlu oraz możliwie pełne otwarcie własnej gospodarki - przeprowadzenie liberalizacji na rynkach towarowych i kapitałowych. Podstawowym argumentem przedstawicieli trzeciego punktu widzenia jest stwierdzenie, że gospodarki otwarte rozwijają się szybciej niż zamknięte (Garbicz, 2012; Rodrik, 2002; Rodrik, Subramanian, 2003).

⁴ Państwa o cechach SIDS to: Antigua i Barbuda, Bahamy, Barbados, Dominika, Federacyjne Stany Mikronezji, Fidżi, Grenada, Jamajka, Kiribati, Malediwy, Mauritius, Nauru, Palau, Republika Zielonego Przylądka, Samoa, Seszele, St. Kitts i Nevis, St. Lucia, St. Vincent i Grenadyny, Timor Wschodni, Trinidad i Tobago, Tuvalu, Vanuatu, Wyspy Marshalla, Wyspy Salomona, Wyspy Św. Tomasza i Książęca, Wyspy Tonga oraz Związek Komorów. Państwa LLDC to: Afganistan, Armenia, Azerbejdżan, Bhutan, Boliwia, Botswana, Burkina Faso, Burundi, Czad, Etiopia, Kazachstan, Kirgistan, Laos, Lesotho, Macedonia, Malawi, Mali, Mołdawia, Mongolia, Nepal, Niger, Paragwaj, Republika Środkowej Afryki, Rwanda, Suazi, Sudan Południowy, Tadżykistan, Turkmenistan, Uganda, Uzbekistan oraz Zambia. Do LDC zalicza się dodatkowo państwa, które nie charakteryzują się typową dla SIDS i LLDC „izolacją”, takie jak: Angola, Bangladesz, Benin, Birma, Dżibuti, Erytrea, Gambia, Gwinea, Gwinea-Bissau, Haiti, Jemen, Kambodża, Kongo (Rep. Demokratyczna), Liberia, Madagaskar, Mauretania, Mozambik, Senegal, Sierra Leone, Somalia, Sudan, Tanzania oraz Togo (UNCTAD, 2018).

⁵ Ze względu na specyfikę ostatnich dwóch zjawisk na potrzeby analizy przyjęto (zgodnie z metodologią Banku Światowego) za pomoc rozwojową tzw. oficjalną pomoc rozwojową (*Official Development Assistance* - ODA) oraz za przekazy - tzw. transfery zarobków emigrantów - w obu przypadkach środki ujmowane w statystyce bilansu płatniczego.

na ograniczone ramy artykułu dane te nie zostaną umieszczone w tekście. W tabeli 1. zaprezentowane zostały policzone podstawowe charakterystyki dla wyszczególnionych powyżej zmiennych w poszczególnych grupach krajów.

Tabela 1. Podstawowe charakterystyki dla zmiennych w poszczególnych grupach państw

Table 1. Basic characteristics for variables in individual groups of countries

Charakterystyka	Pomoc rozwojowa	Przekazy	Wpływy z turystyki	Ekspert towarowy
	SIDS			
średnia (mln USD)	58,10	157,75	620,02	550,87
mediana (mln USD)	37,88	30,21	235,00	51,10
odchylenie standardowe (mln USD)	59,76	487,50	854,37	1574,11
współczynnik zmienności (%)	102,86	309,04	137,80	285,75
skośność	1,57	4,92	1,72	4,44
minimum (mln USD)	0,08	1,23	2,40	0,20
maksimum (mln USD)	232,63	2521,82	2864,00	8000,00
	LLDC			
średnia (mln USD)	827,09	813,28	539,83	4582,34
mediana (mln USD)	516,18	334,68	331,00	2400,10
odchylenie standardowe (mln USD)	1001,75	1342,06	677,55	6897,98
współczynnik zmienności (%)	121,12	165,02	125,51	150,53
skośność	2,48	3,54	2,11	3,65
minimum (mln USD)	33,40	0,00	1,90	93,40
maksimum (mln USD)	4177,29	6928,13	2855,00	36736,90
	LDC			
średnia (mln USD)	894,26	1391,62	316,78	5188,10
mediana (mln USD)	741,03	250,47	203,00	2044,85
odchylenie standardowe (mln USD)	716,90	3108,52	302,94	8997,39
współczynnik zmienności (%)	80,17	223,37	95,63	173,42
skośność	0,96	3,68	0,87	2,61
minimum (mln USD)	94,34	3,99	16,00	94,00
maksimum (mln USD)	2535,92	13543,98	919,00	34894,40

Źródło: obliczenia i opracowanie własne na podstawie (Bank Światowy, 2018).

Największą średnią pomoc rozwojową w 2016 r. otrzymały państwa należące do grupy LDC, najmniejszą zaś należące do grupy SIDS. Wyniosły one odpowiednio 894 mln USD i 58 mln USD. W grupie LDC, zróżnicowanie otrzymanych kwot było najmniejsze (współczynnik zmienności równy 80%), w porównaniu z kwotami uzyskiwanymi przez państwa z pozostałych grup. Największą pomoc rozwojową otrzymał Afganistan, zaliczony do grupy LLDC i LDC, zaś najniższą Antigua i Barbuda (0,08 mln USD). W przeliczeniu na jednego mieszkańca, było to odpowiednio 117 USD i 0,8 USD. Największą pomoc rozwojową w przeliczeniu na jednego mieszkańca otrzymało Tuvalu z grupy SIDS (3034 USD), zaś najmniejszą wspomniana już Antigua i Barbuda.

W przypadku otrzymanych przekazów, najwyższą ich średnią wartość uzyskano w grupie LDC (1392 mln USD), zaś najniższą dla SIDS (158 mln USD). Najwyższa wartość przekazów wystąpiła w Bangladeszu, państwie z grupy LDC, zaś najniższa w Czadzie i Republice Środkowej Afryki (państwach LLDC i LDC).

Najwyższe średnio wpływy z turystyki osiągnięto w grupie krajów SIDS, ok. 620 mln USD, najniższe, ok. 317 mln USD, w państwach LDC. Najmniejszą zmiennością uzyskiwanych wpływów z turystyki charakteryzowały się państwa z grupy LDC. W 2016 r. najwyższe wpływy z turystyki osiągnęły Malediwy zaliczone do grupy SIDS, zaś najniższe Burundi (państwo LLDC i LDC).

Najwyższe średnie wpływy z eksportu towarów uzyskiwały państwa z grupy LDC, ok. 5288 mln USD, zaś najniższe, ok. 551 mln USD – państwa SIDS. Natomiast kraje z grupy LLDC charakteryzowały się najmniejszym zróżnicowaniem tych wpływów. Największą wartość eksportowanych towarów uzyskano z Kazachstanu, 36737 mln USD (kraj z grupy LLDC), zaś najniższą w Tuvalu (kraj SIDS), 0,2 mln USD. W udziale w PKB, stanowiły one odpowiednio 50% i 0,7%. Największy udział eksportu w PKB wystąpił w Czadzie (91%), a najmniejszy, we wspomnianym już Tuvalu.

Warto zauważyć, że w każdej grupie krajów, wszystkie zmienne charakteryzowały się asymetrią prawostronną (skośność > 0). Większość krajów uzyskiwała wpływy o wartościach poniżej średnich wpływów.

Do identyfikacji zależności pomiędzy wybranymi zmiennymi charakteryzującymi poszczególne państwa wykorzystany został współczynnik korelacji r -Spearmana. Współczynnik ten mierzy siłę współzależności pomiędzy dwiema zmiennymi x i y . W przypadku jego użycia nie jest wymagany rozkład normalny zmiennych. Współczynnik korelacji r -Spearmana prezentuje się następująco:

$$r_s = 1 - \frac{6 \sum_{i=1}^n d_i^2}{n(n^2 - 1)}$$

gdzie: d_i to różnica pomiędzy i -tą rangą dla zmiennej x , a i -tą rangą dla zmiennej y ; n to liczba obserwacji.

Współczynnik korelacji r -Spearmana przyjmuje wartości z zakresu $(-1, 1)$, gdzie znak przy wartości współczynnika określa kierunek korelacji (dodatni – wzrost wartości jednej zmiennej definiuje wzrost wartości drugiej zmiennej; ujemny – wzrost wartości jednej zmiennej definiuje spadek wartości drugiej). Wartość bezwzględna współczynnika korelacji określa siłę zależności pomiędzy zmiennymi, gdzie 0 to brak zależności natomiast 1 to idealna korelacja.

Po obliczeniu współczynnika korelacji, dokonano oceny istotności statystycznej uzyskanej zależności.

W celu oceny istotności zależności sformułowane zostały następujące hipotezy:

$H_0: r=0$ - zależność jest nieistotna

$H_1: r \neq 0$ - zależność jest istotna

Do weryfikacji hipotezy o zastosowano test t określony wzorem:

$$t = \frac{r_s}{\sqrt{1 - r_s^2}} \sqrt{n - 2},$$

gdzie: r_S to współczynnik korelacji r -Spearmana, n to liczebność populacji.

Wartość testu t porównano z wartością istotności p . Zwykle w badaniach statystycznych przyjmuje się poziom istotności $p^*=0,05$. Jeżeli $p < p^*$ to H_0 odrzucamy na rzecz H_1 .

W tabeli 2. zaprezentowano wartości współczynników korelacji r -Spearmana dla poszczególnych par zmiennych w poszczególnych grupach krajów.

Tabela 2. Współczynniki korelacji r -Spearmana dla krajów z grup SIDS, LLDC i LDC

Table 2. Correlation coefficients r -Spearman for SIDS, LLDC and LDC group countries

Zmienne	Grupy krajów		
	SIDS	LLDC	LDC
pomoc rozwojowa - przekazy	0,24	0,14	0,64*
pomoc rozwojowa - turystyka	-0,33	-0,16	0,62*
pomoc rozwojowa - eksport	0,12	-0,37*	0,56*
przekazy - turystyka	0,01	0,40*	0,47*
przekazy - eksport	0,29	0,10	0,17
turystyka - eksport	0,68*	0,69*	0,77*

*- istotny współczynnik na poziomie istotności 0,05

Źródło: obliczenia i opracowanie własne na podstawie (Bank Światowy, 2018).

W grupie SIDS, zidentyfikowano, że otrzymana pomoc rozwojowa dodatnio wpływa na wielkość otrzymywanych przekazów, jak również na wartość eksportu. Zaobserwowano ponadto, że im większe przekazy to większa jest wartość eksportu. Najwyższą jednak zależność dodatnią i istotną wystąpiła pomiędzy turystyką a wartością eksportu. Zależność ujemną zidentyfikowano pomiędzy wielkością pomocy rozwojowej a turystyką. Ponadto, w tej grupie państw w zasadzie nie wystąpiła zależność pomiędzy wielkością przekazów z turystyką (współczynnik korelacji Spearmana równy 0,01).

W grupie LLDC pomoc rozwojowa w badanym roku dodatnio wpłynęła tylko na wielkość otrzymanych przekazów. Natomiast pomiędzy pomocą rozwojową a turystyką i eksportem towarowym wystąpiła zależność ujemna. Istotną zależność dodatnią zaobserwowano pomiędzy przekazami a turystyką, a także turystyką i eksportem towarowym.

W ostatniej grupie państw, tj. LDC, pomiędzy wszystkimi zmiennymi wystąpiła zależność dodatnia. Tylko pomiędzy przekazami a eksportem towarowym była to zależność nieistotna statystycznie.

Wyniki badań

W przypadku wszystkich państw, na podstawie uzyskanych wyników, można było zauważyć silny dodatni związek pomiędzy turystyką a eksportem, tzn. im większy eksport produktu turystycznego, to tym samym na ogół wyższy eksport towarowy. Potwierdza to ogólną prawidłowość – eksport – specyficznego produktu turystycznego (składającego się nie tylko z usług, ale i z tzw. dóbr i urządzeń turystycznych) pobudza również wymianę towarową (nie tylko import) (Kachniewska, 2012; Wodejko, 1998).

Rozwój gospodarki turystycznej w państwach Południa, wraz z kontynuowaniem tej specjalizacji powoduje w przypadku wielu SIDS specyficzne zjawisko „zamknięcia” (zakleszczenia) na turystycznej ścieżce rozwoju (zjawisko „turystycznej” choroby

holenderskiej). Turystyczna trajektoria rozwoju w części małych państw wyspiarskich (pomimo występowania wielu negatywnych zjawisk ekonomicznych) przyczynia się (po wielu latach specjalizacji turystycznej) do obecnego (względnie wysokiego) poziomu rozwoju społecznego (mierzonego wskaźnikiem HDI) i zamożności (dochód na osobę w PPP w USD). Jest to szczególnie wyraźne w takich SIDS, jak: Antigua i Barbuda, Bahamy, Barbados, Palau, Mauritius i Seszele. Państwach, których wpływy z turystyki są wysokie (w stosunku do PKB), jak również znaczne są wpływy z eksportu towarowego (w ostatnim przypadku za wyjątkiem Antigui i Barbudy oraz Palau) przy bardzo niskich (lub znikomych) wpływach z pomocy rozwojowej i przekazów. Podobnie wysokie są wpływy z turystyki na Malediwach (maksymalna wartość dla grupy SIDS - patrz: tab. 1), w przypadku, których widać znaczne przyspieszenie rozwoju w ostatnich latach (głównie dzięki eksportowi produktu turystycznego) i względnie duże znaczenie eksportu towarowego dla gospodarki (eksport ryb) oraz znikome przekazy i pomoc rozwojowa (Bank Światowy, 2018; Jasiński, 2017b, 2018a).

Nie można jednak odnieść tych wniosków do całej grupy SIDS. W części z nich (szczególnie w tych o cechach najsłabiej rozwiniętych) specjalizacja gospodarcza przyjmuje formę MIRAB (akronim od: Mi - *migration* (migracje), R - *remittances* (przekazy), A - *aid* (pomoc), B - *bureaucracy* (biurokracja). Modelu, który w obrazowy sposób ukazuje zasadę funkcjonowania najsłabiej rozwiniętych gospodarek. Dominującymi źródłami gospodarowania są dwa elementy. Pierwszym jest migracja zarobkowa znacznej części mieszkańców do państw o dużo wyższym poziomie rozwoju gospodarczego i przesyłanie (przekazy) nabytych środków finansowych (czy też rzeczowych). Drugim jest otrzymywanie pomocy rozwojowej, do której (wraz z jej wzrostem), potrzebna jest coraz większa liczba urzędników do jej wdrażania (rozrost biurokracji) (Bertram, 2006; Bertram, Watters, 1984, 1985, 1986; Jasiński, 2017a, 2017b).

Współcześnie – typowymi cechami modelu MIRAB charakteryzują się gospodarki m.in.: Federacyjnych Stanów Mikronezji, Kiribati, Samoa, Timoru Wschodniego, Tuvalu, Wysp Marshalla, Wysp Św. Tomasza i Książęcej, Wysp Tonga oraz Związku Komorów. Pewne elementy tego modelu zaobserwować można również na innych SIDS, takich, jak: Dominika, Republika Zielonego Przylądka, Nauru, Vanuatu oraz Wyspy Salomona (Baldacchino, Bertram, 2009; Bertram, Poirine, 2007; Jasiński, 2017a, 2017b, 2018b; Oberst, McElroy, 2007).

Znamienne elementy modelu MIRAB („pomocowo-przekazowej” choroby holenderskiej) występują również w LLDC - głównie w Kirgistanie, jak i (w mniejszym stopniu) w: Afganistanie, Armenii, Boliwii, Burkinie Faso, Burundi, Lesotho, Malawi, Mali, Mołdawii, Nepalu, Nigrze, Republice Środkowoafrykańskiej, Ruandzie, Tadżykistanie, Ugandzie, Uzbekistanie oraz Zimbabwie (Jasiński, 2017c, 2018b), jak i m.in. w takich LDC, jak: Bangladesz, Birma, Gambia, Haiti, czy Jemen (Bank Światowy, 2018). Potwierdzając tym otrzymaną w wyniku badania zależność dla par zmiennych: pomoc rozwojowa - wysokość przekazów.

Wyniki uzyskanych zależności (szczególnie te dot. zależności pomiędzy pomocą rozwojową a pozostałymi zmiennymi) należy niewątpliwie wpisać w nurt dyskusji w światowej literaturze przedmiotu dot. skuteczności pomocy rozwojowej (Easterly, 2006; Moyo, 2009; Leszczyński, 2016) oraz zagadnienia dotychczas słabo zbadanego w literaturze przedmiotu, czyli wpływu przekazów od emigrantów na gospodarkę państw Południa (por. Brzozowski, Szarucki, 2010; Staśkiewicz, 2017, 2018).

Analizując bowiem poziom rozwoju społeczno-ekonomicznego wielu państw z każdej z badanych grup (SIDS, LLDC, LDC) stwierdzić należy, że tam gdzie środki pomocowe i przekazy płyną w znacznych ilościach (i długim okresie czasu) wytwarza się specyficzne zjawisko izolacji od powiązań handlowych ze światem. Proces integracji z gospodarką światową nie zachodzi (por. przypis 3), co wpływa na niski poziom rozwoju tych państw. Natomiast, gdy jest duża zbieżność pomiędzy intensywnym włączeniem się w nurty gospodarki światowej (szczególnie poprzez eksport produktu turystycznego i eksport towarowy) tam następuje znaczne przełamanie stagnacji gospodarczej i wejście na drogę rozwoju. Potwierdzając ekonomiczną prawidłowość, że, aby pobudzić procesy rozwojowe należy włączać się w procesy gospodarki światowej. Izolacja – życie z pomocy z zewnątrz (pomoc rozwojowa, przekazy) rozwoju nie powoduje.

Podsumowanie

Literatura przedmiotu badająca kwestie problemów „głębokich źródeł rozwoju (niedorozwoju)” państw Globalnego Południa, akcentująca czynnik geograficzny jako jego główną determinantę, wyróżnia trzy typy państw: małe państwa wyspiarskie (SIDS), państwa śródlądowe (bez dostępu do morza) (LLDC) oraz dodatkowo państwa najsłabiej rozwinięte (LDC). Zgodnie z najnowszą klasyfikacją (na potrzeby badania) przyjęto 59 państw, które spełniały cechy ww. grup (UNCTAD, 2018).

Dla każdej grupy państw wybrano po cztery zmienne: pomoc rozwojową (w mld USD), przekazy (w mld USD), wpływy z turystyki (w mld USD) oraz wartość eksportu towarowego (w mld USD). Na podstawie badań stwierdzono silny istotny dodatni związek pomiędzy turystyką a eksportem, tzn. im większy eksport produktu turystycznego, to tym samym na ogół wyższy eksport towarowy, co potwierdza ogólną prawidłowość, że eksport specyficznego produktu turystycznego, pobudza również wymianę towarową. Ponadto, w grupie SIDS, zidentyfikowano, że otrzymana pomoc rozwojowa dodatnio wpływa na wielkość otrzymywanych przekazów, jak również na wartość eksportu. Zaobserwowano, że im większe przekazy to większa jest wartość eksportu. W grupie LLDC otrzymana pomoc rozwojowa dodatnio wpłynęła tylko na wielkość otrzymanych przekazów. Natomiast pomiędzy pomocą rozwojową a turystyką i eksportem towarowym wystąpiła zależność ujemna. W grupie LDC, pomiędzy wszystkimi zmiennymi wystąpiła zaś zależność dodatnia.

Niniejsze badanie (na bazie wcześniejszych wyników badań - Jasiński, 2017a, 2017b, 2017c, 2018a, 2018b), umożliwiło potwierdzenie (podtrzymanie) przez autorów postawionej tezy, która zakładała, że specjalizacja turystyczna (eksport produktu turystycznego), jak i towarowa wpływają (w długim okresie) na pobudzenie procesów rozwojowych - szczególnie w grupie SIDS. Dalsza analiza umożliwiła także wykazanie, że zależność występująca w części państw ze wszystkich kategorii pomiędzy pomocą rozwojową i przekazami doprowadza do występowania specyficznego zjawiska (określonego modelem MIRAB).

Na podstawie uzyskanych wyników badań nie można jednak uogólniać i rozciągnąć wniosków na wszystkie państwa z poszczególnych grup: SIDS, LLDC i LDC. Przeprowadzone badanie stanowi jednak dobry wstęp do dalszych pogłębionych badań i próby odpowiedzi na nieco inaczej postawione pytanie: w jakim państwie dana specjalizacja proeksportowa (turystyka, handel) czy pomoc z zewnątrz (pomoc rozwojowa, przekazy) zdeterminowały w dużym stopniu obecny poziom rozwoju społecznego

i zamożności. Tego rodzaju pytania bowiem należy stawiać jednak w odniesieniu do poszczególnych państw. Próby generalizacji (w przypadku państw Południa) wydają się być skazane na niepowodzenie.

Literatura

- Baldacchino, G., Bertram, G. (2009). The Beak of the Finch: Insights into the Economic Development of Small Economies. *The Round Table*, 98(401), 141-160.
- Bank Światowy (2018). Pobrane 15 czerwca 2018 z: <http://databank.worldbank.org/data/source/world-development-indicators>.
- Bertram, G. (2006). Introduction: The MIRAB Model in the Twenty-first Century. *Asia Pacific Viewpoint*, 47(1), 1-13.
- Bertram, G., Poirine, B. (2007). Island Political Economy. W: G. Baldacchino (red.), *A World of Islands*. Charlottetown: Institute of Island Studies, University of Prince Edward Island.
- Bertram, G., Watters, R.F. (1984). New Zealand and its Small Island Neighbours: A Review of New Zealand Policy Toward the Cook Islands, Niue, Tokelau, Kiribati and Tuvalu. Institute of Policy Studies, Victoria University of Wellington.
- Bertram, G., Watters, R.F. (1985). The MIRAB Economy in South Pacific Microstates. *Pacific Viewpoint*, 26(3), 497-519.
- Bertram, G., Watters, R.F. (1986). The MIRAB Process: Earlier Analysis in Context. *Pacific Viewpoint*, 27(1), 47-59.
- Brzozowski, J., Szarucki M. (2010). Ekonomiczne skutki transferowania zarobków przez emigrantów (The Economic Effects of Cash Transfers from Expatriate Workers). *Gospodarka Narodowa*, 3, 63-78.
- Czaplicka, K. (2007). Wzrost i rozwój gospodarczy w krajach rozwijających się (Economic growth and economic development in Developing Countries, in: Development economics). W: R. Piasecki (red.) *Ekonomia rozwoju* (s. 66-89). Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Dudziński, J. (1986). Najslabiej rozwinięte kraje Trzeciego Świata (The least development countries of Third World). Szczecin: Wydawnictwo Glob.
- Dudziński, J. (1992). Położenie geograficzne jako bariera rozwoju ekonomicznego (Geographical location as a barrier of economic development). Szczecin: Wydawnictwo Uniwersytetu Szczecińskiego.
- Easterly, W. (2006). *The White Man's Burden. Why the West's Efforts to Aid the Rest Have Done so Much Ill and so Little Good*. Oxford: Oxford University Press.
- Encontre, P. (2004). SIDS as a category: adopting criteria would enhance credibility. W: *Is a special treatment of small island developing States possible?* New York and Geneva: United Nations.
- Faye, M.L., McArthur, J.W., Sachs, J.D., Snow, T. (2004). Challenges Facing Landlocked Developing Countries. *Journal of Human Development*, 5(1), 31-68.
- Garbicz M. (2012). Problemy rozwoju i zacofania ekonomicznego. Dlaczego jedne kraje są biedne, podczas gdy inne są bogate? (The problems of economic development and backwardness. Why some countries are poor and other are rich?) Warszawa: Oficyna a Wolters Kluwer business.
- Hein, P. (2004). Small island developing States: origin of the category and definition issues. W: *Is a special treatment of small island developing States possible?* New York and Geneva: United Nations.
- Jasiński, M. (2017a). Aspekty monokulturowe pomocy choroby holenderskiej (Monoculture aspects of the aid Dutch disease). *Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społecznego, SGH w Warszawie, Studia i Prace*, 3(31), 151-167.
- Jasiński, M. (2017b). Modele rozwoju gospodarczego a poziom rozwoju społecznego i zamożności w małych państwach wyspiarskich na świecie (The models of economic development and the level of human and economic development in small island developing states.). *Studia i Prace, Wydział Nauk Ekonomicznych i Zarządzania Uniwersytet Szczeciński*, 49/2, 317-333.
- Jasiński, M. (2017c). Poziom rozwoju społecznego i zamożności a pomoc rozwojowa i przekazy w państwach o niekorzystnym położeniu geograficznym (The level of social development and wealth and development aid and remittances in countries with a geographical disadvantage, in: Social aspects of economy). W: J. Szlachta, M. Zaleska, K. Żukrowska, R. Towalski (red.) *Społeczny kontekst ekonomii* (s. 307-326). Warszawa: Oficyna Wydawnicza Szkoła Główna Handlowa w Warszawie.
- Jasiński, M. (2018a). Nasylenie gospodarki turystyką a poziom rozwoju społeczno-ekonomicznego w małych rozwijających się państwach wyspiarskich (Tourism Penetration and the Socio-Economic Development

- Level of Small Island Developing States). *Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego*, 32(2), 311-324.
- Jasiński, M. (2018b). Kirgiski syndrom MIRAB (The MIRAB economy in Kirgizstan). *Studia i Prace WNEiZ US*, 53(2), 37-52.
- Kachniewska, M. (2012). Miejsce turystyki w gospodarce narodowej (Tourism and national economy, in: Tourism market. Economic aspects of tourism). W: M. Kachniewska, E. Nawrocka, A. Niezgoda, A. Pawlicz, Rynek turystyczny. Ekonomiczne zagadnienia turystyki. Warszawa: Oficyna a Wolters Kluwer business.
- Leszczyński, A. (2016). Eksperymenty na biednych. Polityczny, moralny i ekonomiczny spór o to, jak pomagać skutecznie. (Experiments on poor. Political, moral and economic dilemma how to help efficiently). Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej.
- Moyo, D. (2009). *Dead Aid. Why Aid Is Not Working and How There Is a Better Way for Africa*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Oberst, A. McElroy, J.L. (2007). Contrasting Socio-Economic and Demographic Profiles of Two, Small Island, Economic Species: MIRAB versus PROFIT/SITE. *Island Studies Journal*, 2(2), 163-176.
- Piasecki, R. (2003). Rozwój gospodarczy a globalizacja (Economic development and globalization). *Ekonomia rozwoju w zderzeniu z rzeczywistością*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Piasecki, R. (2007). Ewolucja teorii rozwoju gospodarczego krajów biednych (The evolution of development economics theories in: Development economics). W: R. Piasecki (red.), *Ekonomia rozwoju* (s. 15-31). Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Rodrik, D. (2002). Institutions, Integration, and Geography: In Search of the Deep Determinants of Economic Growth. Pobrane 18 czerwca 2018 z: <https://wcfia.harvard.edu/publications/institutions-integration-and-geography-search-deep-determinants-economic-growth>.
- Rodrik, D., Subramanian, A. (2003). The Primacy of Institutions (and what this does and does not mean). *Finance and Development*, 40(2), 31-34.
- Staškiewicz, J. (2017). Tendencje w międzynarodowych migracjach ludności (Trends in International Migration). *Studia i Prace WNEiZ US*, 49(2), 351-362.
- Staškiewicz, J. (2018). Zmiany w przekazach migrantów w krajach rozwijających się (Changes in migrants' remittances in developing countries). *Studia i Prace WNEiZ US*, 53(2), 337-347.
- UNCTAD. (1973). *Proceedings of the United Nations Conference on Trade and Development Third Session. Santiago de Chile, 13 April to 21 May 1972. Volume I, Report and Annexes*. New York: United Nations.
- UNCTAD. (2010). In-depth evaluation of UNCTAD's technical cooperation activities dedicated to least developed countries, landlocked developing countries, small island developing states and other structurally weak, vulnerable and small economies. New York and Geneva: United Nations.
- UNCTAD. (2018). Pobrane 15 czerwca 2018 z: <http://unctad.org/en/Pages/Home.aspx>.
- Wodejko, S. (1998). *Ekonomiczne zagadnienia turystyki (Economic aspects of tourism)*. Warszawa: WSiP.

Do cytowania / For citation:

Jasiński M., Górska A. (2018). Turystyka, eksport towarowy, pomoc rozwojowa i przekazy jako narzędzia przełamania stagnacji społeczno-gospodarczej w państwach Globalnego Południa o niekorzystnym położeniu geograficznym oraz najsłabiej rozwiniętych. *Problemy Rolnictwa Światowego*, 18(4), 199–208; DOI: 10.22630/PRS.2018.18.4.111

Jasiński M., Górska A. (2018). Tourism, Merchandise Exports, Development Aid and Remittances as a Tool of Socio-economic Development in Small Island Developing States, Landlocked Developing Countries and Least Developed Countries (in Polish). *Problems of World Agriculture*, 18(4), 199–208; DOI: 10.22630/PRS.2018.18.4.111